

Palvelujen saavutettavuus voi vaihdella myös elämäntilanteen mukaan tai perheenjäsenten kesken, koska osa voi käyttää kulkemiseen henkilöautoa, osa julkisia kulkuvälineitä tai kulkea jalkaisin tai polkupyörällä. Palvelujen saavutettavuus voi myös vaihdella kausittaisesti. Esimerkiksi joukkoliikenteen taso heikkenee monin paikoin kouluvuoden ulkopuolella. Vapaa-ajan asunnot ovat käytössä pääasiassa kesäaikaan, jolloin tiettyjä palveluja voi olla paremmin tarjolla kuin muulloin.

2.3 PALVELUJEN SAAVUTETTAVUUDEN OSATEKIJÖITÄ

Saavutettavuuden (engl. accessibility) käsite on moniulotteinen ja sitä käytetään eri yhteyksissä erilaisissa merkityksissä. Saavutettavuuden tarkastelussa on erilaisia tasoja. Tässä yhteydessä kiinnitetään huomiota ihmisten arjen ympäristöihin ja nostetaan esiin liikkumisen tarpeita, esteitä ja mahdollisuuksia yksilöiden ja erilaisten asukasryhmien näkökulmista.

Saavutettavuutta ei mitata pelkästään erilaisina etäisyyksinä, vaan kyse on myös sosiaalisesti tasa-arvoisesta ja nykyisin yhä enemmän myös ekologisesti ja taloudellisesti kestävästä saavutettavuudesta. Tämän raportin luvussa 6 (Kouvolan taupaustutkimuksessa) kiinnitetään huomiota fyysisen saavutettavuuden ohella kognitiiviseen saavutettavuuteen, jolla tarkoitetaan tietoisuutta mm. palvelun sijainnista, laadusta, luotettavuudesta ja vastaavista tekijöistä. Tietoa palveluista kuluttajat saavat eri tietolähteistä, kuten esimerkiksi median tai sosiaalisten verkostojen kautta.

Monet yhteiskunnalliset tekijät ja henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ihmisten ajankäyttö, fyysiset toimintamahdollisuudet, asenteet ja osallistuminen, vaikuttavat saavutettavuuteen, mikä koskettaa niin yksittäisiä ihmisiä ja kotitalouksia kuin myös erilaisia asukasryhmiä, kuten nuoria, työssäkäyviä ja vanhuksia (Farrington & Farrington 2005, 3). Myös vakituisten asukkaiden ja vapaa-ajan asukkaiden välillä on tässä eroja. Jälkimmäiset hankkivat palveluja lähtökohtaisesti laajemmalla alueella ja ovat vain osittain vakituisten asukkaiden kanssa samojen palvelujen käyttäjiä. Toisin sanoen vapaa-ajan asukkaiden palveluympäristö on usein laajempi kuin vakituisten asukkaiden.

On myös huomioitava, että saavutettavuus on eri asia kuin saatavuus (engl. availability), joka liittyy palvelujen ja tuotteiden valikoimaan. Se, että jokin palvelu tai tuote on saatavilla ja käytettävissä, ei vielä kerro, kuinka hyvin se on erilaisten ihmisten kannalta saavutettavissa.

Palvelujen saavutettavuuteen vaikuttaa myös se, miten etäällä palvelu sijaitsee. Poliittisissa kannanotoissa ja kehittämissuunnitelmissa usein korostetaan lähipalvelujen tärkeyttä asumisviihtyvyyden ja arjen sujuvuuden kannalta. Palvelujen saaminen läheltä ja niiden hyvä saavutettavuus ovat ajankohittaisia myös maaseutupoliittisesti, sillä palveluverkoston uudelleenjärjestelyt koskevat erityisesti harvaan asuttuja kuntia. Lähipalvelun käsitettä käytetään runsaasti eri yhteyksissä, mutta sille ei ole olemassa yhtä ja yhtenäistä määritelmää. Lähipalve-

lujen määrittelyyn vaikuttavat paikalliset olot, maantieteelliset etäisyydet, ihmisten liikkumismahdollisuudet sekä matkustus- ja odotusajat (Zitting & Ilmarinen 2010, 30).

Palvelujen saavutettavuus liittyy kiinteästi mahdollisuuden liikkua, johon puolestaan vaikuttaa ratkaisevasti liikennejärjestelmän toimivuus (Stutz 2006, 303). Mitä parempia ja toimivampia liikennejärjestelmä ja joukkoliikenne ovat, sitä paremmin ihmiset voivat toteuttaa tarpeitaan ja toiveitaan. Jos liikkumismahdollisuudet ovat puutteelliset, tämä heikentää myös palvelujen saavutettavuutta.

Maaseudulla palvelujen ja niiden saavutettavuuden heikentymisessä on pelkistäen kyse pienten toimipisteiden (kaupat, postitoimistot, koulut, pankit yms.) sulkemisesta samanaikaisesti, kun palvelujen tuotantoa tehostetaan ja toimintoja keskitetään suurempiin yksiköihin taajamiin, etäämmälle maaseudun asukkaista. Tähän kehitysprosessiin liittyy maaseudun väestökato, ikääntyminen, työmahdollisuuksien heikentyminen ja joukkoliikenteen harventuminen.

Palvelut voidaan jakaa julkisen, yksityisen ja kolmannen (yhteisöt, järjestöt) sektorin tuottamiin palveluihin. Myös sukulaisten ja naapureiden antamaa epävirallista sosiaalista tukea (esimerkiksi kyytiapua ja hoitoapua) voidaan pitää jossain määrin palveluna. Julkisia palveluja ovat muun muassa yhteiskunnan vastuulla olevat peruspalvelut. Niistä tärkeimpiä ovat sosiaali- ja terveyspalvelut sekä peruskoulutus, joiden järjestäminen on lakisääteisesti kuntien vastuulla.

Julkisissa palveluissa asukkaiden tasapuolinen palvelu on olennaista. Koska monia yhteiskunnan vastuulla olevia palveluja on säästöjen tavoittelun takia keskitetty suurempiin yksiköihin, on asukkaiden liikkumista pyritty tukemaan yhteiskunnan osin tai kokonaan tukeman joukko- tai palveluliikenteen avulla. Erityisiä Kela-korvattavia kuljetuksia voivat hyödyntää siihen oikeutetut ryhmät. Kunnan hallinnollisilla aluerajoilla on peruspalvelujen järjestämisessä suuri merkitys, koska nämä palvelut on tarkoitettu lähinnä oman kunnan asukkaille. Toiminta-alueita tosin laajentaa se, että terveyspalveluja järjestetään nykyisin usein esimerkiksi seututasoisena kuntien yhteistoimintana.

Yksityisten markkinaehtoisten palvelujen tilanne on toinen. Palvelun saavuttamisen kustannukset maksaa viime kädessä asiakas. Palvelujen saavutettavuuden kehitykseen vaikuttaa ennen kaikkea palvelukysynnän ja tarjonnan välinen suhde. Koska maaseudulla kysyntä ei väestön vähenemisen vuoksi usein enää vastaa tarjontaa, ovat monet palvelut siirtyneet suurempiin keskuksiin, mikä on merkinnyt palvelujen saavutettavuuden heikentymistä kauempana asuville asukkaille ja täten palvelujen hankkimiskustannusten nousua.

Markkinaehtoiset palvelut voidaan saavuttaa, jos asiakkaalla on riittävästi ostovoimaa ja halua ostaa tiettyä palvelua, vaikka se jouduttaisiin toimittamaan kaukaakin. Tarvitaan kuitenkin riittävästi kysyntää, esimerkiksi maksukykyisiä ja -haluisia asiakkaita, että palvelutarjontaa alkaa syntyä. Kestää aikansa ennen kuin kysyntämuutokset alkavat näkyä palvelutarjonnassa. Maaseudulla ei aina ole riittävästi palvelujen tarjoajia, mikä heikentää markkinoiden toimivuutta (Pihlaja 2010). Palvelujen tarjonnan luonteeseen vaikuttavat myös